

УДК 346.9

<https://doi.org/10.32703/2663-6352/2024-2-16-46-55><https://orcid.org/0000-0002-9400-0604>**Єрмаков Юрій Олександрович**

Проректор Львівського державного університету
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, доцент
(Львів, Україна)

<https://orcid.org/0000-0003-2666-9696>**Барабаш Ольга Олегівна**

Професор кафедри теорії, історії та конституційного
права
ННІ права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
(Львів, Україна)

НЕЮРИСДИКЦІЙНІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: МОЖЛИВОСТІ САМОЗАХИСТУ

***Анотація.** У статті досліджено поняття неюрисдикційних способів захисту прав людини в цивільному праві України крізь призму самозахисту. Наголошено, що кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ, чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких являється Україна. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Основною метою інституту захисту прав і свобод людини та громадянина є забезпечення стану максимально можливої правової захищеності кожного окремого суб'єкта. Акцентовано, що, захист може здійснюватися лише у формі дії, оскільки важко уявити, як бездіяльно можна захистити своє право. При цьому форма захисту є комплексом внутрішньо узгоджених організаційних заходів щодо захисту суб'єктивних прав й охоронюваних законом інтересів. Фактичні дії, спрямовані на запобігання порушенню права власності треба розглядати як заходи охорони права власності, однак у тих випадках, коли йдеться про заподіяння шкоди майну, тобто про захист права власності в межах зобов'язальних правовідносин, має місце захист права, який може виявлятися в застосуванні дій самозахисту в умовах крайньої необхідності. У зв'язку із цим можна розрізнено самозахист речово-правового й зобов'язано-правового характеру. При здійсненні самозахисту особа має враховувати ту межу своїх дій, які вона*

застосовує, щоб припинити конкретні порушення своїх прав чи законних інтересів. Загалом дії особи як самозахист мають бути спрямовані тільки на припинення правопорушення.

З'ясовано, що важливою умовою застосування такого неюрисдикційного способу як самозахист є припинення дій щодо особи порушника при досягненні мети, оскільки всі наступні дії вже не можуть бути визнані самозахистом. Способи самозахисту можуть бути як встановлені договором або законом, так і бути обраними особою самостійно. Неюрисдикційна форма захисту передбачає захист прав і законних інтересів із застосуванням усіх законних механізмів. Особливість неюрисдикційної форми захисту полягає в тому, що за порушенням права, виявленим суб'єктом не в судовому засіданні, а безпосередньо на місці, права і свободи особи не підлягають захисту й охороняються тільки в судовому порядку. При цьому як джерело права на захист може бути будь-яка процесуальна угода між сторонами із цього приводу. Неюрисдикційна форма захисту – це діяльність самих осіб, права яких і свободи були порушені, тобто вона охоплює механізми самозахисту.

Зроблено висновок, що при здійсненні самозахисту особа має враховувати ту межу своїх дій, які вона застосовує, щоб припинити конкретні порушення своїх прав чи законних інтересів. Загалом дії особи як самозахист мають бути спрямовані тільки на припинення правопорушення. Важливою умовою застосування такого неюрисдикційного способу як самозахист є припинення дій щодо особи порушника при досягненні мети, оскільки всі подальші дії вже не можуть бути визнані самозахистом. Способи самозахисту можуть бути як встановлені договором або законом, так і бути обраними особою самостійно. Самозахист речово-правового характеру спрямований на безперешкодне здійснення права власності і є мірою охорони, при зобов'язано-правовому характері самозахист спрямовано на припинення порушень права власності і є засобом захисту суб'єктивного права.

Ключові слова: права людини, захист прав людини, суб'єктивне цивільне право, право власності, речове право, законні інтереси, способи захисту, неюрисдикційні способи захисту, самозахист.

Annotation. The article explores the concept of non-jurisdictional means of protecting human rights in civil law of Ukraine through the prism of self-defense. It is noted that everyone has the right to seek protection of their rights and freedoms from violations and unlawful encroachments by any means not prohibited by law after using all national legal remedies. The main purpose of the institution of protection of human rights and freedoms is to ensure the maximum possible legal protection of each individual subject. Emphasized that protection can only be carried out in the form of action, as it is difficult to imagine how one can protect their right passively. In this regard, the form of protection is a set of internally coordinated organizational measures for the protection of subjective rights and legally protected interests. Actual actions aimed at preventing the violation of property rights should be considered as measures to protect property rights. However, in cases involving damage to property, i.e., protection of property rights within contractual legal relations, there is a right to

protection that may manifest in the application of self-defense actions in cases of extreme necessity. Therefore, self-defense can be distinguished by its material-legal and obligation-legal nature. When exercising self-defense, a person must consider the limit of their actions that they apply to stop specific violations of their rights or lawful interests. In general, a person's actions as self-defense should be aimed solely at stopping the violation of rights.

It has been clarified that an important condition for the application of non-jurisdictional means such as self-defense is the cessation of actions towards the violator once the goal is achieved, as all subsequent actions cannot be considered self-defense. Methods of self-defense can be established by contract or law, or chosen independently by the individual. Non-jurisdictional forms of protection involve protecting rights and lawful interests using all legal mechanisms. The peculiarity of non-jurisdictional protection lies in the fact that if a violation of rights is detected by the individual outside a court session, the rights and freedoms of the person are not protected and safeguarded only through judicial proceedings. The source of the right to defense can be any procedural agreement between the parties on this matter. A non-jurisdictional form of protection is the activity of the individuals whose rights and freedoms have been violated, thus encompassing self-defense mechanisms.

It has been concluded that when engaging in self-defense, a person must consider the limit of their actions that they apply to stop specific violations of their rights or legitimate interests. In general, a person's actions as self-defense should be aimed solely at stopping the violation of rights. An important condition for using such a non-jurisdictional method as self-defense is to cease actions against the violator when the goal is achieved, as all further actions cannot be considered self-defense. Methods of self-defense can be established by contract or law, or chosen by the individual. Self-defense of material-legal nature is aimed at unhindered exercise of property rights and is a measure of protection, while in obligation-legal nature, self-defense is aimed at stopping violations of property rights and is a means of protecting subjective rights.

Keywords: *human rights, human rights protection, subjective civil law, property rights, material law, legitimate interests, protection methods, non-jurisdictional protection methods, self-defense.*

Актуальність проблеми дослідження. Захист прав людини і громадянина є однією з найважливіших функцій Української держави. У будь-якому демократичному суспільстві законодавство закріплює право громадян і юридичних осіб на захист своїх прав від протиправних дій з боку інших суб'єктів. Це право не тільки передбачає можливість звернення по допомогу до компетентних державних органів, але й надає можливість громадянам самотійно захищати свої права. Право людини на захист згадується в Конституції України, а саме ст. 55 Основного закону містить положення: «кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного

Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом. Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Основною метою інституту захисту прав і свобод людини та громадянина є забезпечення стану максимально можливої правової захищеності кожного окремого суб'єкта. При цьому справедливим є твердження, що «суб'єктивні цивільні права, які належать учасникам цивільного обороту, мають бути не лише реальними» [1]. Суб'єкти цих прав мають бути наділені можливостями щодо припинення порушення прав, їх відновлення, компенсації всіх втрат, спричинених порушенням суб'єктивних прав. Адже суб'єктивне цивільне право, яке надане особі, проте не забезпечене від його порушення необхідними засобами захисту, є декларативним правом. Воно набуває лише морального характеру та впливає виключно з правової свідомості суб'єктів права.

Ступінь наукової розробки теми. Такі філософи і юристи, як Томас Гоббс, Джон Локк та Шарль Луї де Монтеск'є, зробили значний внесок у розвиток ідей про права людини й основи правової держави, що своєю чергою вплинуло на розуміння механізмів захисту й самозахисту людини і громадянина. Їхні погляди значно сприяли формуванню більш чітких уявлень про права й обов'язки суб'єктів цивільних правовідносин. Сучасні дослідження рясніють науковими доробками в царині захисту прав людини, цивільних прав зокрема. Це наукові праці таких відомих вітчизняних учених, як С. Бобровник, О. Бориславська, С. Гусарев, О. Грищук, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, Т. Подорожна, І. Онищук, Н. Кузнєцова, О. Марцеляк, П. Рабінович, С. Рабінович, С. Різник, В. Лемак, Є. Харитонов, О. Харитонova, С. Шевчук та ін. Дослідження цих авторів дали змогу позиціонувати захист цивільних прав не тільки як засіб індивідуального захисту, а як елемент ширшої системи правосуддя, яка повинна бути основана на принципах справедливості, рівності та законності.

Мета статті. Метою статті є аналіз неюрисдикційних способів захисту цивільних прав, зокрема правової природи самозахисту, його істотних характеристик у цивільному праві України.

Виклад матеріалу. Згідно зі ст. 15 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Кожна особа має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства [2].

Інститут захисту права власності в сучасних цивільно-правових відносинах становить невід'ємну частину функціонування кожної правової держави, для якої найвищою цінністю і обов'язком є права і свободи людини і громадянина, їх забезпечення та захист. Україна не є виключенням. Захист суб'єктивних цивільних прав здійснюється в передбаченому законом порядку, тобто через

застосування належних форм, способів і засобів. Основні цивільно-правові способи захисту прав людини і громадянина вчені поділяють на юрисдикційні і неюрисдикційні [1]. Тобто цивільно-правовий захист набуває однієї з двох форм – юрисдикційної (цивільно-правовий захист доповнено публічно-правовим захистом) і неюрисдикційної (цивільно-правовий захист не доповнено публічно-правовим захистом). В обох випадках йдеться виключно про діяльність уповноваженої (зацікавленої) особи.

Юрисдикційна форма захисту має на меті діяльність уповноважених державою органів із захисту порушених чи оспорюваних прав. Її суть полягає в тому, що особа, чиї законні інтереси були порушені неправомірними діями іншої особи, посадової особи, або організацією має право звернутися по захист до компетентних державних органів, які повноважні вжити запобіжних заходів та відновити порушені права особи.

Юрисдикційна форма захисту є різновидом загального режиму захисту, оскільки вона поширюється на права, свободи й законні інтереси кожної особи. Спосіб захисту, а також право на захист визнаються діючими відповідно до правових норм, що дає змогу самостійно визначити способи і форми захисту порушених або оскаржених прав. Способи захисту перераховані в ст. 16 ЦК України. Це, зокрема, можуть бути:

- 1) визнання права;
- 2) визнання правочину недійсним;
- 3) припинення дії, яка порушує право;
- 4) відновлення становища, яке існувало до порушення;
- 5) примусове виконання обов'язку в натурі;
- 6) зміна правовідношення;
- 7) припинення правовідношення;
- 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб [2].

Юрисдикційну форму захисту прав громадян можна поділити на два основні види: судовий захист і позасудовий.

На думку О. Рудницької, саме предмет захисту визначає її форму, вона залежить від нього й повинна відповідати нормам права. Хоча, як правило, захист порушених цивільних прав, вирішення суперечок пов'язують саме зі судовим захистом, проте юрисдикційна форма захисту цивільно-правових відносин не завжди є доцільною й необхідною і може задовольнити очікування сторін у спорі. Сьогодні дедалі більшого значення й визнання набуває саме неюрисдикційна форма захисту цивільних прав і законних інтересів, а ефективність її використання зумовлює потребу проведення класифікації неюрисдикційних способів захисту [3].

Неюрисдикційна форма захисту передбачає захист прав і законних інтересів із застосуванням усіх законних механізмів. Особливість

неюрисдикційної форми захисту полягає в тому, що за порушенням права, виявленим суб'єктом не в судовому засіданні, а безпосередньо на місці, права і свободи особи не підлягають захисту й охороняються тільки в судовому порядку. При цьому як джерело права на захист може бути будь-яка процесуальна угода між сторонами із цього приводу.

Неюрисдикційна форма захисту – це діяльність самих осіб, права яких і свободи були порушені, тобто вона охоплює механізми самозахисту.

Термінологічно самозахист цивільних прав є способом захисту прав, що здійснюється особою у разі порушення або загрози їх порушення, і при цьому не потребує звернення до державних органів (наприклад, у ситуаціях, коли звернення до суду чи інших державних інстанцій можуть бути утруднені або недоступні), а також не порушує законодавства чи договірних зобов'язань.

Зважаючи на правову регламентацію самозахисту як способу захисту суб'єктивних цивільних прав, під самозахистом цивільних прав розуміють вчинення уповноваженою особою не заборонених законом дій фактичного порядку, спрямованих на охорону її особистих чи майнових прав або інтересів. До них, наприклад, належать фактичні дії власника або іншого законного представника, спрямовані на охорону майна, а також аналогічні дії уповноваженої особи, вчинені у стані необхідної оборони або в умовах крайньої необхідності.

Варто зазначити, що як реальна правова можливість у власника цивільного права в момент порушення права або його оскарження з'являється право на самозахист, що реалізується в межах охоронного цивільного правовідношення, що при цьому виникає.

Принагідно зазначимо, що юридична категорія самозахисту була відома ще в Стародавньому Римі. Під самозахистом у римському праві розумілося самоправне відображення недозволеного вторгнення, спрямованого на зміну наявних фактичних відносин, яке було дозволено в будь-якому випадку. Так, можна було самоуправно знищити споруди, які насильно чи таємно споруджені на ділянці землі, яка належала особі, що вдалася до самоврядності; самоуправство було дозволено також, якщо в разі бездіяльності суб'єктові права загрожує непоправна шкода (наприклад, кредитор може наздогнати боржника, який намагається втекти з грошима, і силою змусити його віддати борг) [4, с. 93].

Принагідно зауважимо, що інституту самозахисту цивільних прав, зокрема захисту прав у речових відносинах, чимало уваги було приділено в німецькому праві, зокрема в нормах Німецького цивільного уложення [4, с. 93]. Як і в цивільному праві України, у німецькому законодавстві розрізняють самозахист у вигляді дій, вчинених у стані необхідної оборони і крайньої необхідності, і самодопомогу. Загалом, інститут самозахисту в німецькому праві досить розвинений і передбачає застосування самозахисту як у речових, так і в зобов'язальних відносинах. Наприклад, як закріплено в § 229 Німецького цивільного уложення, якщо в однієї особи знаходиться річ, що належить іншій на праві власності, і нинішній власник має намір завтра виїхати з країни, забравши цю річ із собою, то останній, згідно з німецьким правом,

використовуючи «самопоміч», може самостійно забрати спірний предмет навіть із застосуванням сили [4, с. 93]. У німецькому праві цей спосіб самозахисту зветься «право кулака» – «Faustrecht».

Варто зазначити, що використання самозахисту було характерним для захисту майнових прав як спосіб захисту прав власника, іншого законного власника, а також у зобов'язальних відносинах. Це розуміння самозахисту цивільних прав дозволяє визначити їхню роль у системі права й відокремити її від інших способів захисту. Враховуючи основні характеристики цивільних прав, можна зробити висновок, що самозахист є і формою захисту прав, і самостійним правом.

Класифікувати способи самозахисту цивільних прав можна за такими критеріями:

- 1) за учасниками: самозахист фізичних і юридичних осіб;
- 2) за об'єктами: самозахист майна, робіт і послуг, інформації, інтелектуальної власності, нематеріальних благ тощо;
- 3) за формою: самозахист у формі фізичних дій і правових методів;
- 4) за наслідками: відновлення статусу, запобігання порушенням, припинення порушення.

При цьому деякі аспекти самозахисту цивільних прав переходять з одного виду в інший, що підкреслює унікальність процесу самозахисту в різних правових контекстах.

Такі форми самозахисту відповідають чинному цивільному законодавству, оскільки, згідно зі ст. 18 ЦК України, особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань.

Самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Способи самозахисту мають відповідати змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням. Способи самозахисту може обирати сама особа або ж вони встановлюються договором чи актами цивільного законодавства [2].

Самозахист також регламентується нормами Конституції України як «спосіб захисту своїх прав і свобод» (ч. 3 ст. 27). Як захисник «самого себе», суб'єкт автоматично набуває властивостей, прав та обов'язків суб'єкта правозахисної діяльності.

Утім, варто пам'ятати, що самозахист – це повна міра заходів у відповідь, щоб запобігти або припинити неправомірні дії з порушення прав. Охорона прав – це можлива реакція особи на неправомірну поведінку з боку порушника, і визначає вона як основний свій зв'язок із правом. Тому обов'язок захищати права виникає і здійснюється тільки тоді, коли порушення цих прав скоєно умисно і свідомо.

На нашу думку, враховуючи те, що ст. 18 ЦК України допускає захист порушених цивільних прав самостійно уповноваженою особою, яка, захищаючи належне їй право, встановлює фактичні обставини, застосовує норми матеріального права, визначає спосіб захисту від посягання й ухвалює конкретне

рішення, яке сама і втілює, без звернення до відповідного державного органу, самозахист варто розглядати як форму захисту цивільних прав, а не як спосіб захисту.

Сучасні вчені в галузі цивільного права наголошують на тому, що самозахист є не способом, а формою захисту цивільних прав [5]. Так, трактування поняття «самозахист цивільних прав» як способу захисту вважають неправомірним, оскільки форма захисту і спосіб захисту не ідентичні категорії. Самозахист цивільних прав із позиції теорії – це форма їхнього захисту, що допускається тоді, коли потерпілий має можливості правомірного впливу на порушника, не вдаючись до допомоги судових або інших правоохоронних органів [6].

Уважаємо, що самозахист варто розглядати саме як неюрисдикційну форму захисту цивільних прав, до якої зараховують, зокрема, такі заходи захисту суб'єктивних цивільних прав, як застосування оперативно-господарських санкцій (відмова контрагента від прийняття простроченої порівняно з умовами договору продукції, одностороння зміна умов договору при порушеннях з боку контрагента тощо), самозахист у вигляді дій особи, вчинених у стані необхідної оборони (ст. 1169 ЦК України) та крайньої необхідності (ст. 1171 ЦК України).

Самозахист має суворо визначену цільову компенсаторно-відновлювальну спрямованість: спрямований саме на захист прав і свобод суб'єктів права. Цей вид діяльності функціонує тоді, коли наявне правопорушення або ж коли суб'єкт права (чи інша уповноважена законом чи договором особа) вважає, що мало місце порушення права. Тобто самозахист – це завжди відповідь на порушення права, реальне чи уявне. Окрім того, самозахист цивільних прав завжди правовий і відбувається в межах правового поля.

Важливо наголосити, що захист цивільних прав передбачає можливість охорони прав від незаконних дій як активного, так і пасивного характеру (тобто від дії і від бездіяльності). Причому цей процес може не залежати від власне вини правопорушника. З огляду на це, «захист цивільних прав» є вужчим поняттям, ніж «охорона цивільних прав» [7]. Оскільки друге поняття охоплює всю сукупність заходів, що забезпечують нормальний хід реалізації прав, захист цивільних прав розглядається як передбачені законом заходи охорони цивільних прав у разі їх порушення чи реальної загрози такого порушення.

На нашу думку, захист може здійснюватися лише у формі дії, оскільки важко уявити, як бездіяльно можна захистити своє право. При цьому форма захисту є комплексом внутрішньо узгоджених організаційних заходів щодо захисту суб'єктивних прав й охоронюваних законом інтересів [8]. При цьому фактичні дії, спрямовані на запобігання порушенню права власності треба розглядати як заходи охорони права власності, однак у тих випадках, коли йдеться про заподіяння шкоди майну, тобто про захист права власності в межах зобов'язальних правовідносин, має місце захист права, який може виявлятися в застосуванні дій самозахисту в умовах крайньої необхідності. У зв'язку із цим можна розрізняти самозахист речово-правового й зобов'язано-правового характеру.

При здійсненні самозахисту особа має враховувати ту межу своїх дій, які вона застосовує, щоб припинити конкретні порушення своїх прав чи законних інтересів. Загалом дії особи як самозахист мають бути спрямовані тільки на припинення правопорушення. Важливою умовою застосування такого неюрисдикційного способу як самозахист є припинення дій щодо особи порушника при досягненні мети, оскільки всі подальші дії вже не можуть бути визнані самозахистом. Способи самозахисту можуть бути як встановлені договором або законом, так і бути обраними особою самостійно [9].

Самозахист речово-правового характеру спрямований на безперешкодне здійснення права власності і є мірою охорони, при зобов'язано-правовому характері самозахист спрямовано на припинення порушень права власності і є засобом захисту суб'єктивного права.

Важливо наголосити, що для реалізації заходів самозахисту характерно, що вони можуть бути згодом оскаржені в суді чи іншому компетентному органі, що є своєрідною гарантією дотримання законних прав та інтересів особи, яка порушила чуже право, і дозволить захистити громадян і юридичні особи від можливих випадків самодіяльності з боку осіб, які реалізують право на самозахист. Саме тому право на самозахист має здійснюватися відповідно до загальних положень чинного цивільного законодавства (ст. 11 ЦК України передбачає, що цивільні права й обов'язки можуть виникати безпосередньо з актів цивільного законодавства) [2]. Так, п. 1 ст. 12 ЦК України передбачає, що особа здійснює свої цивільні права вільно, на власний розсуд [2]. Це положення впливає з принципу диспозитивності, як основного методу цивільно-правового регулювання. При цьому зауважимо, що при здійсненні права на самозахист способи такого захисту не повинні виходити за межі дій, необхідних для припинення порушення. Оскільки будь-які дії, що виходять за межі нормативних приписів, хоч і були спрямовані на захист порушеного права, матимуть характер самодіяльності [10]. А якщо говорити про неюрисдикційні форми захисту, то їх можна розуміти як спеціальну діяльність, здійснювану суб'єктами, спрямовану на досягнення певного правового результату; у такій діяльності можуть брати активну участь недержавні структури.

Із позиції організації неюрисдикційні форми захисту завжди характеризуються певною організованістю, мають певну ієрархію розподілу обов'язків усередині структури. Неюрисдикційні форми захисту відображають реальне втілення моделі правової держави, яка нині є правовим орієнтиром для більшості сучасних розвинених держав.

Висновки. Правова держава – це насамперед держава, у якій дотримано принцип верховенства права, тобто забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина. Ці права можуть бути забезпечені різними способами. Утім, для ефективного захисту саме права власності та інших речових прав необхідно визначити юридично правильний спосіб захисту порушеного права, одним із яких є саме неюрисдикційна їх форма. Неюрисдикційні способи захисту права власності – це альтернативні офіційному правосуддю (позасудові) способи досягнення згоди та примирення конфліктуючих сторін. Ознаками для таких

позасудових форм захисту є те, що врегулювання та вирішення спорів здійснюються без залучення відповідних державних органів. За рівнем розвитку неюрисдикційних форм захисту можна стверджувати про реальне втілення цього принципу в усі сфери життя суспільства. Проте цивілізований розвиток сучасного суспільства залежить великою мірою не тільки від того, чи зможе воно захистити, але й відновити свої порушені права. Саме тому право людини на захист своїх цивільних прав і є показником зрілості демократичного суспільства. Це той індикатор, за яким можна оцінити ефективність механізму захисту прав людини в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пахомова А. О. Особливості неюрисдикційного захисту цивільних прав. Концептуальні засади механізму захисту прав людини: український та міжнародний контекст : колективна монографія. Біла Церква : Білоцерків. нац. аграрний ун-т, 2022. 430 с.
2. Цивільний кодекс України : Закон від 16.01.2003 № 435-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 22.10.2024).
3. Рудницька О. П., Дем'янюк В. М. Неюрисдикційні способи захисту цивільних прав. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2022. № 6. С. 63–69. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/36685/1/9.pdf> (дата звернення: 22.10.2024).
4. Прущак В. Є. Історичні аспекти розвитку альтернативних способів вирішення спорів. Часопис цивілістики. 2019. Вип. 34. С. 90–95.
5. Антонюк О. І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2004. 205 с.
6. Єфремова І. І. Особливості захисту приватних прав неюрисдикційними способами врегулювання правових спорів (конфліктів). Економіка. Фінанси. Право. 2021. № 6/1. С. 23–29.
7. Неюрисдикційні форми захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання : монографія / за заг. ред. М. С. Долинської. Львів : ТОВ «Галицька видавнича спілка», 2020. 174 с. URL: http://nbuviar.gov.ua/images/nak_mon_partneriv-/Neiurydyktsiini%20formy%20zakhystu%20prav%20ta%20interesiv%20subiekti v%20hospodariuvannia.pdf (дата звернення: 22.10.2024).
8. Науменко К. С. Поняття та види форм цивільно-правового захисту особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її соціальне буття. Форум права. 2014. Вип. 2. С. 296–300. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d5d530f4-9575-403b-a052-38ce69854c7c/content> (дата звернення: 22.10.2024).
9. Параниця С. П. Самозахист як самостійне суб'єктивне право особи. Часопис Київського університету права. 2011. № 2. С. 33–36.
10. Ляшевська Л. І., Хлистун О. В. Правова природа самозахисту цивільних прав як засіб протидії цивільним правопорушенням. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право. 2018. Вип. 51 (1). С. 110–114. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2018_51\(1\)_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2018_51(1)_25) (дата звернення: 22.10.2024).